

UN NOU MOMENT POLANYI?
LES GRANS TRANSICIONS, CONVERGÈNCIA Y DIVERGÈNCIA.
António Covas (*Universidade do Algarve*)

Article publicat originalment en portuguès en: Observador (8/4/2018)
<https://observador.pt/opiniao/um-novo-momento-polanyi-as-grandes-transicoes-convergencia-e-divergencia/>

(Traducció i adaptació, amb permís del autor, a càrrec del equip de la CCTV).

Serà que la por i la inseguretats transformaran la esfera pública en un espai de innumerables riscos y perills que amenacen nostra reputació, una espècie de gran germandat entre el 'Big Data' y el 'Big Brother'?

Les pròximes dècades ens reserven grans incògnites y grans transformacions:

- la transició ecològica i la incògnita del canvi climàtic (el adveniment de una nova era geoclimàtica, el antropoceno).
- la transició digital i la incògnita de la intel·ligència artificial (el adveniment del 'transhumanisme').
- la transició productiva i la incògnita de les migracions (de persones, béns, serveis i capitals, el adveniment de una nova geopolítica).

Seràn aquestes transformacions convergents o divergents? ¿Podem esperar una gran transformació, un nou moment Polanyi?

UN NOU MOMENT POLANYI?

El Moment Polanyi (Karl Polanyi, *La Gran Transformación*, 1944) anuncia una transformació civilitzadora i cultural de les societats quan es constata que les institucions, en general, deixaran de acompanyar els canvis introduïts per les forces productives i socials dominants. Si les tres transicions que enunciem convergeixen en la mateixa direcció, podem estar anunciant la propera gran transformació.

Ja està la polèmica relativa al nou règim climàtic, denominat Antropoceno. Les ciències socials i humanes se apropen més a les ciències naturals en busca de una explicació, i la variable climàtica deixa de ser una variable exògena per a convertir-se cada volta més en una variable endògena. La severitat i la hostilitat del clima afecten a la nostra vida quotidiana, advertint-nos de que la transició ecològica es un horitzont ineludible de sentit per a la vida humana, un sentit de finitud, de límit i responsabilitat; la utilitat social del respecte en tota la seua plenitud. Si no respectem la natura, no tindrà lloc coevolució benigna home-natura i el nostre dia a dia podrà transformar-se en un veritable infern.

La segona gran transició es refereix a la transformació digital. La transició digital es la gran força transformadora del nostre temps, feta de llibertat i transgressió, des de el infinitament xicotet àmbit de les nanotecnologies fins al infinitament gran de la robòtica intel·ligent, en un viatge que no ens pot dur més enllà dels límits del ésser humà: el trashumanismo i la post-humanitat. La "informació bruta" produïda per les tecnologies

de la informació i la comunicació es la matèria primera del segle XXI i la “economia de multituds” nostra principal força propulsora.

La tercera gran transició es refereix a les grans migracions de persones que busquen feina i refugi, de mercats de béns i serveis que busquen la millor deslocalització per a ser produïts, de capitals que “embogeixen” en busca de la millor rentabilitat, de plantes i animals que busquen nous hàbitats per a poder sobreviure. Una veritable lluita per la vida.

I davant aquesta triple transició, potser que els seus principals protagonistes tenen consciència, en tota la seua plenitud, de la força transformadora de la seua convergència i de la força destructora de la seua divergència? Es de veres, hi ha moltes senyals contradictòries i sospites recíproques. La comunitat ecològica sospita de la arrogància tecnològica i digital, mentre que els actors del digital, marcats per la desmaterialització i la eficiència, es consideren ecològics per natura. Les dos grans transicions desencadenen cercles virtuoses i cercles viciosos, i petjades ecològiques i digitals més o menys pronunciades. Per altra banda, i front aquestes dos transicions, la percepció del risc, resulta tan vulnerable e inestable que les migracions acaben accelerant el metabolisme global i sistèmic de les tres transicions al mateix temps, lo que provoca ones de xoc en totes les direccions. Es veu, per exemple, la connexió entre fluxos de refugiats i emigrants i els moviments populistes i racistes en Europa.

CONVERGÈNCIA I DIVERGÈNCIA DE LAS TRANSICIONS

Davant la arribada d'aquestes grans transformacions, que ens transporta més en enllà de les fronteres convencionals fins que el univers de la extraterritorialitat, estem davant una realitat emergent a tres dimensions sense direcció ni rumb conegut. Fem, pues, un primer viatge exploratori i tractem de vore, més nítidament, alguns dels aspectes que ja es possible anticipar en aquest gegant remolí magmàtic. La duplicitat es, per ara, la principal característica d'aquests diversos aspectes.

1. Superar els límits, respectar els límits

No deuríem invertir els terminis de la equació la transició ecològica es una nova frontera per a lo digital; es a dir, els medis de la transició digital tenen que respectar els fins de la transició ecològica. Si la transició digital, en determinades versions, se alimenta de la transgressió i el desig de infinit al punt de voler “matar a la mort”, la transició ecològica pertany al regne de la necessitat i de la raó, de la finitud dels recursos i de la circularitat dels elements. Després de tot, la Terra es rodona.

2. El fi dels territoris, la emergència de l'univers extraterritorial

Si hi ha un factor comú a les tres transicions es la seua declarada extraterritorialitat en el seu sentit convencional; es a dir, no respecten les fronteres tradicionals dels Estats nacionals, creant una espècie de terra de ningú, així com una responsabilitat difusa que es veu, casi sempre, com a molt convenient. Degut a la magnitud del canvi climàtic, a la acceleració exponencial de la tecnologia digital i a la il·legalitat de molts fluxes migratòries, tenim gran dificultat per a reconstituir el origen, el destí i els

protagonistes d'aquestes profundes transformacions i, quasi sempre, arribem tard a un univers conductual sense jurisdicció apropiada o amb una jurisdicció territorial molt debilitada.

3. Les externalitats negatives, la socialització dels danys no es acceptable

Privatitzar el benefici i socialitzar el perjudici es encara la regla d'or de la teoria de les externalitats negatives i del capitalisme mercantilista més predador. Per una banda, la petjada ecològica del digital revela una contradicció insatisfactòria: els elevats consums d'energia (10%), les emissions de CO², els consums elevats de materials estranys difícilment reciclables o la obsolescència programada d'equips. Per altra banda, la cultura productivista de les grans plataformes amb capitalitzacions borsàries astronòmiques (que no només busca la oligopolització dels mercats com a manera d'evasió fiscal), o la violació de la privacitat, el condicionament i la manipulació de la opinió pública i els consumidors. El llistat d'efectes externs negatius es llarga i desemboca abans o després en una socialització dels danys que té que afrontar la ciutadania anònima. Lo que podria anomenar-se com "l'art de exportar el risc moral dins del pressupost general de l'Estat".

4. De la sostenibilitat dèbil i de la sostenibilitat fort

Per a que tant la petjada ecològica de la transició digital com la petjada digital de la transició ecològica resulten exitoses, no es tracta de digitalitzar la ecologia ni de ecologitzar lo digital. El problema fonamental no es tan sols la eficiència, la reducció, el reciclatge i la reutilització (la anomenada sostenibilitat dèbil), sinó que també aconseguir la transformació i la interrupció de les pràctiques i les conductes, la natura dels productes i serveis, la natura de les organitzacions i els negocis, de la geografia de les cadenes de valor i dels jocs entre actors (la anomenada sostenibilitat forta). En el fons, es tracta de respectar els terminis de la equació territorial, en la que la transició ecològica es un objectiu de 1° ordre i la transició digital a un objectiu de 2° ordre.

5. Cada volta més prop de las línies roges de les democràcies liberals

Tenint en compte que la línia descendent que es troben els mercats de treball, cada punt d'equilibri entre la transició ecològica i la transició digital determinarà un nivell autoritzat de flux migratori compatible amb les línies roges de les democràcies liberals. Dit d'altra manera, els fluxos migratoris seran una variable subordinada en la mesura exacta en que ponen en risc els principis democràtics dels règims liberals dels països occidentals. La conseqüència immediata serà un reforç visible de la gestió de les fronteres europees i nacionals i una política migratòria comú molt més selectiva; d'acord no només amb les carències del mercat de treball, també amb les necessitats específiques de la política demogràfica de cada país.

6. La lògica de les grans plataformes perjudica la convergència de les transicions

Les grans plataformes tecnològiques – GAFA y NATU – es basen en els anomenats mercats 'biface'. Recopilen dades brutes de forma gratuïta i venen informació pagada

a la baixa, generalment amb fins publicitaris. Aquestes grans plataformes tenen un cultura productivista perquè estan basades en les economies creients d'escala i les multituds són el seu públic objectiu. El seu creixement exponencial només té parangó amb la seua fabulosa capitalització borsària i la seua tendència a convertir-se quasi en monopolis en molts mercats a mesura que diversificaven les seues operacions. El seu èxit en el pla digital té, ací o allà, algunes epifanies ecològiques, però no cec que siga la seua principal font inspiradora. La resta, els seus instituts d'investigació ens porten fins al transhumanisme i la post-humanitat.

7. La transformació de les cadenes de valor i la seua nova geografia no afavoreix la convergència de les transicions

Les cadenes de valor i la seua implantació territorial caminen completament a la deriva, ja que segueixen el principi de la "destrucció creativa"; i en aquest moviment de desplaçament cap a dalt i cap a baix de la cadena de valor altera radicalment la configuració dels nuclis on aquest valor i les plusvàlues es generen. Tot depèn del model de negoci adoptat per qui hegemonitza la cadena, de la política empresarial de preus interns a la mateixa i de la transferència de plusvàlues a efectes de tributació final. En aquest cas, la transició digital, com a instrument privilegiat de la economia financera, xafa literalment la transició ecològica i els fluxos migratoris operats a través dels mercats de treball. Per exemple, en sentit ascendent les operacions de disseny es poden realitzar en plataformes de codi obert; i el mateix succeeix amb les operacions de marketing digital en sentit descendent en lo que respecta a la economia de multituds. Aquesta referència només serveix per a il·lustrar la variabilitat geogràfica de les noves cadenes de valor i la seua volatilitat territorial permanent.

8. El risc sistèmic i la responsabilitat difusa de les multituds no afavoreixen la convergència de les transicions

La desmaterialització dut a terme per la per la economia digital, el risc sistèmic i interdependent, el 'Big Data' i la seua pretesa neutralitat, la extraterritorialitat i la regulació territorial, les externalitats i la economia circular, la responsabilitat difusa de la economia de les multituds i la fragilitat de les jurisdiccions en temes de justícia ambiental i social; tots estos factors i tendències posen les atribucions i competències dels Estats nacionals al límit d'un atac de nervis, en la mesura en la que les jurisdiccions internacionals i supranacionals són cada volta més simples simulacres de governança multilateral i regional. La conseqüència més immediata es la proliferació de episodis i successos cada volta més aleatoris del tipus "cigne negre" i de situacions freqüents de risc moral i "free rider" així com la fallida de les accions col·lectives i de les regulacions públiques. Clarament, el món se ha tornat molt més nebulós.

9. La febre apocalíptica o catastròfica de les grans transformacions no afavoreix les transicions en el sentit de la seua convergència

L'anunci de una nova era geoclimàtica anomenada Antropoceno, L'anunci de la arribada d'un "punt de singularitat en 2045" en matèria de intel·ligència artificial, així com el adveniment de un trashumanisme i una nova biopolítica, la imminència de una nova guerra freda en el horitzó i la probable connexió/col·lisió entre els impactes de

les grans migracions transcontinentals i el futur de les democràcies liberals tal i com les coneguem en el món occidental, son algunes de les línies roges que importen sobre la governanza mundial del pròxim futur. La temperatura política d'aquestes grans tempestats anunciades i la geopolítica que presenten associades no deixa molt espai obert per a abordar serenament els assumptes de transició de convergència entre ecologia i tecnologia. Es veuen els casos recents de la COP 21, de la crisi del multilateralisme, de Facebook i de la violació dels drets fonamentals, de la escalada del conflicte diplomàtic amb Rússia, de la nova carrera als armaments, o el caos en el que es troben continents sencers al límit del desastre humanitari.

10. Promoure la intel·ligència col·lectiva territorial i els béns comuns afavoreix la convergència de las transicions

En el pla oposat, en múltiples iniciatives empreses a escala humana, es possible entreveure amb claredat l'altra cara del món. Parlo dels enfocos col·laboratius i solidaris per a explorar la convergència de les transicions. Es tracta de privilegiar la economia de les multituds baix la forma de plataformes col·lectives, utilitzant les tecnologies digitals per a promoure la intel·ligència col·lectiva territorial a escala humana. Local y regional. La ecologia, economia, i tecnologia poden convergir en les següents àrees: les economies de energia i la reducció de les petjades, al servei de la intermobilitat i contra la obsolescència i la deixalla, al servei de la natura per la aplicació de la política de les 4R, per la mobilització i participació dels consumidors i els ciutadans, les economies de proximitat i els consums compartits i col·laboratius, per les dinàmiques de innovació social inclusiva i el desenvolupament del anomenat quart sector, per la "smartificació" dels territoris i la seua intel·ligència col·lectiva, per les polítiques de apertura i lliure accés de dades i seguretat privada. La teoria dels béns comuns i el repartiment de responsabilitat que algunes d'aquestes àrees impliquen seran, sense dubte, un adequat pretext per a experimentar el govern dels comuns col·laboratius.

NOTES FINALS

En el tempos de Karl Polanyi (1944) el drama dels límits, la tragèdia dels comuns i la noció de risc moral no tenien l'abast i l'amplitud que tenen hui. A més, el progrés i la utopia estava al front. Hui en canvi, davant a nosaltres, pareix una barreja acre d'ansietat i distòpia. Per això, i davant aquesta triple transició, els meus interrogants son les següents:

Serà que, davant el drama dels límits i la tragèdia dels comuns, la transició ecològica contribuirà a repolititzar el nostre temps recolocant la equació del temps en el registre correcte?

La transició i la adició digital contribuiran a despolititzar nostres relaciones personals i socials, cada volta més egoistes i narcisistes?

Serà que la por, la ansietat i la inseguretat transformaran la esfera pública en un espai de transacció de innumerables riscos i perills que amenacen constantment la nostra reputació, una espècie de gran germanor entre el 'Big Data' i el 'Big Brother'?

Els principals protagonistes de la política contemporània tenen consciència, en tota la seua amplitud, de la força transformadora de la seua convergència i de la força destructora de la seua divergència?

Com no tinc respostes davant aquestos interrogants i com no estic segur de si es tracta de una conjunció infeliç de protagonistes o si, contràriament, estem veient el “condicionament de una política de la por” que interessa a immenses corporacions i grups d’interès, deix ací alguns temes per a la reflexió futura si pretenem diversos “punts de singularitat” que, per la resta, ja ens acompanya des de fa algun temps.

- Estem clarament situats entre la fragmentació geopolítica i geoestratègica, advocats a eixir del multilateralisme de la postguerra i a entrar en una nova era del equilibri de poders i àrees de influència.
- La carrera al ciberespai i les diverses escenificacions cibernètiques al voltant de la seguretat i la inseguretat seran un dels principals “scripts” del futur pròxim.
- Els episodis i els esdeveniments climàtics greus i severes es tornaran més intensos i més freqüents minant la confiança i la reputació dels Estats i les organitzacions.
- Les guerres per procuració, els refugiats ambientals, la fam i les epidèmies, el col·lapse dels mercats de treball i de la ajuda internacional generaran grans fluxos migratoris.
- Les democràcies liberals, la crisi de la representació política i els feixismes de diversos colors prendran en compte lo que tindrà lloc en molts països, practicant una política del condicionament i la por.
- La transició ecològica serà una de les primeres víctimes d’aquesta nova geopolítica i geoestratègica de les àrees de influència; l’altra víctima seran les polítiques migratòries i la acollida dels fluxos migratoris.
- El progrés de la intel·ligència artificial i la singularitat transhumanista ocorrerà ineludiblement i es combinarà amb una despolitització generalitzada a través de la alienació i la adicció digital.

Mentre tant, les democràcies liberals i participatives, la societat del coneixement, la economia de les multituds i les plataformes col·laboratives preparen els propers combats contra els nacionalismes, els populismes, els autoritarismes, els racismes i el retorn en la forà dels fascismes més variats. El proper combat, ja anunciat, ocorrerà a propòsit i degut a diverses jurisdiccions i regulacions en temes de protecció de dades personals (directiva de la UE).

Per a tancar, i per a que conste, el govern francès va crear dos ministeris designats al respecte: el Ministeri de la Transició Ecològica i Solidaritat i el Ministeri de la Cohesió Territorial.